

МАКРОЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ БАНКІВСЬКОГО І СТРАХОВОГО СЕКТОРУ

Процеси капіталізації фінансових установ (до складу яких належать страхові компанії і банки) призводять до взаємопроникнення і взаємодії двох найважливіших секторів фінансового ринку: банківського та страхового. Тенденції до злиття банківського та страхового капіталу, які ми спостерігаємо наразі в Україні, мають вже досить тривалу історію, про що свідчить досвід розвинених країн світу.

Україна має свій власний досвід впливу банківського сектору на розвиток національного страхового ринку. Він є безпрецедентним і через це дуже цікавим в історичному аспекті.

Процеси роздержавлення та ринкової трансформації економіки були започатковані свого часу Законом СРСР «Про кооперацію», який Верховна Рада колишнього Радянського Союзу ухвалила у 1987 р. і який набув чинності з 1 січня 1988 р. Цей Закон скасував заборону на провадження багатьох видів діяльності, які до тієї пори були прерогативою держави (державних підприємств).

Саме у той період виникли перші кооперативи. Вони розпочинали свою діяльність як невеличкі підприємства у галузі торгівлі, побутових послуг, громадського харчування. Дуже часто на перших етапах ці підприємства не мали скільки-небудь суттєвого стартового капіталу. Вони гостро потребували кредитних ресурсів. І отримали змогу дістати їх. Дістати від чисельної кількості комерційних банків, виникнення яких так само пов'язане з Законом СРСР «Про кооперацію», оскільки цим Законом було скасовано державну монополію у банківській справі. Новостворені комерційні банки готові були кредитувати новостворені кооперативи та приватні підприємства. Але...

Але одним з основоположних принципів кредитування є принцип забезпеченості кредиту. У потенційних же позичальників на початку їхньої підприємницької діяльності за відсутності виробничих приміщень, обладнання, устаткування тощо практично не було можливості надати кредиторам необхідне забезпечення. Вихід із цієї непростой ситуації знайшовся, коли Міністерство фінансів СРСР у травні 1990 р. затвердило для Держстраху

СРСР¹ *Правила добровільного страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту* (далі — Правила).

На підставі Правил органи Держстраху СРСР почали укладати з позичальниками договори страхування, де об'єктом страхування виступала відповідальність позичальників (фізичних та юридичних осіб) перед банком за своєчасне та повне погашення кредитів та відсотків за ними протягом встановленого терміну. За договорами страхування органи Держстраху виплачували банкам страхове відшкодування у розмірі від 50 до 90 відсотків суми непогашеного кредиту та процентів за ним. Відповідальність страховика виникала, якщо банк не отримував обумовлену кредитним договором суму протягом 20 днів після настання строку платежу за кредитним договором. Термін страхування відповідав терміну кредитного договору. Ставки страхових премій коливалися від 1 % до 3,5 % страхової суми, що робило цей вид страхування бути цілком доступним для страхувальників. Таким чином, у той період страховий поліс став слугувати найприйнятнішою для позичальника та відносно безпечною для кредитора формою забезпечення кредиту.

Затвердження зазначених Правил було дуже продуманим кроком. Цей новий «страховий продукт» перетворював державну страхову організацію з її розгалуженою структурою на проміжну ланку, яка з'єднувала позичальника з кредитором і без якої унеможлиблювався розвиток підприємств недержавної форми власності на перших етапах ринкових перетворень. Такі договори відразу ж отримали стрімке поширення. Головне управління Держстраху СРСР очікувало значних надходжень від проведення такого страхування, оскільки заснування кооперативних і приватних підприємств, яким потрібні були кредити, набуло у той період небувалого розмаху. Вигоди від цієї справи були очевидними. Але...

Але сталося те, що мало статися у сфері страхування так само, як і у інших сферах економічного життя: система державного страхування (знову ж-таки, завдяки Закону СРСР «Про кооперацію») дуже швидко втратила своє монопольне становище. Починаючи з 90-х років XX століття, на теренах колишнього СРСР, в тому числі в Україні, почав поступово формуватися страховий ринок, оскільки стали виникати недержавні страхові підприємства різних форм власності — «альтернативні», як їх тоді називали,

¹ Оскільки Держстрах СРСР перебував у статусі одного з управлінь Міністерства фінансів СРСР, саме Мінфін СРСР розробляв і затверджував Правила страхування, за якими органи Держстраху СРСР здійснювали усі види страхування.

страхові компанії. Ці компанії, не маючи досвіду страхової діяльності, багато чого запозичили від Держстраху. І в першу чергу — розроблене для «внутрішнього користування» ноу-хау: Правила страхування відповідальності позичальників за непогашення кредиту. Трикутник: Банк — Позичальник (він же — страхувальник) — Страхова компанія став тією основою, на якій, як не дивно (беручи до уваги дуже камерний характер таких угод), став стрімко розвиватися молодий страховий ринок, незважаючи на вкрай несприятливі економічні умови (згадаймо затяжну економічну кризу і гіперінфляцію 90-х років минулого століття). Статистика тих років свідчить, що у загальному обсязі страхових премій переважаючої більшості страхових компаній надходження премій за договорами страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту сягали 80—90 відсотків. При цьому даний вид страхування для молодих страхових компаній виглядав дуже вигідним, особливо для тих, засновниками яких виступали комерційні банки. Банки могли вести селекцію ризиків уже на початку укладення кредитних угод з позичальниками. «Сумнівних» позичальників направляли страхувати свою відповідальність перед банком у «чужі» страхові компанії. Позичальників з хорошою кредитною історією страхувала «своя» страхова компанія. Таким чином, рівень виплат (відношення отриманих страхових премій до здійснених страхових виплат) взагалі міг бути зведений до нуля, тим більше що для виплат страхового відшкодування банки-засновники іноді навіть відкривали для «своїх» страхових компаній кредитні лінії на пільгових умовах.

Все це призвело до того, що у період 1990 — 1995 рр. даний вид страхування став абсолютним лідером серед страхових угод і одним з найпотужніших джерел нарощування страхових капіталів. Навіть незважаючи на те, що у класичному розумінні ризик непогашення банківського кредиту не може вважатися придатним для страхування. Він не відповідає основоположним ознакам страхового ризику, оскільки по-перше, є суб'єктивним (залежить від волевиявлення людини), а по-друге, не підпорядковується дії закону великих чисел (що не дає змоги прогнозувати розвиток подій і ймовірні збитки). Страхування таких ризиків завжди містить у собі загрозу вибуху. Що й трапилося у зв'язку з жорсткою платіжною кризою 1995 р. Але...

Але свою «історичну місію» даний вид страхування виконав. Завдяки йому став можливим взаємовигідний і взаємообумовлений розвиток банківського і страхового сектору вітчизняної економіки на перших етапах її ринкової трансформації.